

Голові разової спеціалізованої вченої ради
з розгляду та захисту дисертації на здобуття
ступеня доктора філософії
доктору юридичних наук, професору,
професору кафедри теорії держави і права
та конституційного права
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»
Віталію НЕСТОРУ

ВІДГУК

**офіційного опонента, кандидата юридичних наук, доцента,
декана факультету права та міжнародних відносин
ДНІ «Державний університет «Київський авіаційний інститут»»
Жукорської Ярини Михайлівни
на дисертацію Барінова Артема Олександровича
«Позитивні дії у правовій системі США: історія, судова практика та сучасні
виклики у світлі міжнародних стандартів»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Дисертаційне дослідження присвячене інституту позитивних дій (affirmative action) у правовій системі США — одного з найбільш суперечливих і водночас фундаментальних

інструментів правового забезпечення рівності. У сучасних умовах, коли питання рівності, заборони дискримінації та забезпечення справедливості набувають нового змісту в контексті глобальних соціальних трансформацій, звернення до проблематики affirmative action є не лише доцільним, а й особливо актуальним.

У Сполучених Штатах Америки інститут позитивних дій формувався як відповідь на історично обумовлені форми расової, етнічної та соціальної нерівності. Сучасне розуміння позитивних дій є складним соціально-правовим феноменом, який охоплює не лише практики державного регулювання у сфері доступу до освіти та праці, а й комплексну систему приватних DEI-політик. Трансформація позитивних дій протягом останніх десятиліть безпосередньо пов'язана зі зміною доктринальних підходів Верховного Суду США та переосмисленням принципу рівного захисту. У контексті рішення Верховного Суду США у справі Students for Fair Admissions 2023 року, яке кардинально змінило можливості університетів застосовувати расові критерії відбору, зростає наукова потреба осмислити правову природу позитивних дій в нових умовах. Дисертант переконливо показує, що внутрішня суперечливість цієї доктрини має одночасно юридичний, соціальний та філософський виміри, які потребують комплексного аналізу.

Актуальність роботи також зумовлена тим, що інститут позитивних дій став предметом жвавих дискусій не лише у США, а й у багатьох інших юрисдикціях, включно з Європейським Союзом, Канадою, ПАР та Австралією. У цьому сенсі дослідження виходить за межі вузького аналізу американського прецедентного права, набуваючи порівняльно-правового значення та формуючи важливий теоретичний фундамент для подальших наукових студій щодо моделей забезпечення рівності.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані у дисертації. Дисертація

Барінова Артема Олександровича відзначається високим рівнем наукової зрілості, структурною послідовністю та обґрунтованістю висновків. Текст демонструє логічну цілісність і здатність автора поєднати історичний, правовий та порівняльний підходи. Дисертант опрацьовує значний масив судової практики, наукових джерел, емпіричних досліджень та міжнародних норм, що забезпечує високу достовірність аргументації.

Зазначена мета — здійснити комплексний аналіз історико-правових витоків, доктринальних обґрунтувань та сучасних трансформацій концепції позитивних дій у правовій системі США з метою розроблення теоретико-правових засад і практичних рекомендацій щодо забезпечення фактичної рівності можливостей у сучасних умовах у США — успішно реалізована через послідовне розв'язання поставлених наукових завдань. Зокрема, дисертантом проаналізовано історико-правові витoki концепції позитивних дій, розкрито доктринальну природу принципу легітимних очікувань, здійснено всебічний аналіз еволюції судової практики Верховного Суду США від справи *Bakke* до рішень *Students for Fair Admissions*, оцінено співвідношення американського підходу з міжнародними стандартами щодо спеціальних тимчасових заходів, а також досліджено сучасні виклики, пов'язані з трансформацією програм різноманіття, рівності та інклюзії (DEI) у сфері освіти та бізнесу.

Наукові положення дисертації ґрунтуються на широкому аналізі правових джерел — конституційних норм США, федерального законодавства (зокрема, Закону про громадянські права 1964 року та Розділу 1981 Закону 1866 року), міжнародно-правових актів ООН, рішень Верховного Суду США, статистичних звітів Американської асоціації адвокатів, а також сучасної практики в різних сферах застосування позитивних дій. Висновки логічно випливають із аналітичного матеріалу кожного розділу, характеризуються внутрішньою

цілісністю, аргументованістю та орієнтованістю на вирішення актуальних проблем правозастосування.

Структура дослідження, що охоплює три розділи, вісім підрозділів, висновки та об'ємний список використаних джерел, забезпечує послідовне, комплексне та глибоке розкриття обраної тематики. Матеріал викладено логічно та системно, дотримано вимог наукового стилю, застосовано послідовне обґрунтування кожного теоретичного та емпіричного положення.

Таким чином, положення і висновки, сформульовані в дисертації, є науково обґрунтованими, достовірними та такими, що мають як теоретичне, так і прикладне значення. Вони базуються на сучасній конституційно-правовій та міжнародно-правовій доктрині, враховують трансформації судової практики США, міжнародні стандарти прав людини та сучасні виклики, пов'язані з обмеженням позитивних дій у сфері освіти і бізнесу, а також із реформуванням програм DEI у контексті нової правової реальності у США після 2023 року.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації.

Наукова новизна дисертації Барінова Артема Олександровича полягає в тому, що робота є одним із перших комплексних досліджень історичних, конституційних, міжнародно-правових та емпіричних засад політики позитивних дій (affirmative action) у правовій системі США, здійсненим з урахуванням сучасних трансформацій судової практики та глобальних тенденцій у сфері рівності й недискримінації. За результатами проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень, що виносяться на захист. При написанні дисертаційного дослідження автором враховано як американську судову доктрину, так і міжнародні стандарти ООН щодо спеціальних тимчасових заходів та позитивних зобов'язань держав.

Серед результатів дослідження ознаками новизни характеризуються такі положення. Уперше: на основі системного аналізу запропоновано авторське визначення поняття «позитивні дії (affirmative action)» як комплексного, багаторівневого правового механізму, спрямованого на корекцію історично сформованих нерівностей і забезпечення фактичної рівності у сферах освіти, праці та економічної діяльності, що відрізняється від традиційних понять спеціальних тимчасових заходів та позитивних зобов'язань у міжнародному праві. Розкрито доктринальну природу принципу легітимних очікувань як фундаментальної підстави для правового обґрунтування позитивних дій у США. Визначено ключові етапи еволюції конституційної доктрини affirmative action від 1961 року до рішень Верховного Суду США 2023 року (Students for Fair Admissions), що дозволило запропонувати авторську періодизацію розвитку цього інституту. Удосконалено: підходи до понятійного розмежування категорій «affirmative action», «race-conscious policies», «DEI-програми» та «спеціальні заходи» в міжнародному праві, що забезпечує більш точне визначення правової природи позитивних дій і меж їх застосування. Розвинуто теоретичні положення щодо правомірності позитивних дій у контексті суворого стандарту перевірки (strict scrutiny), сформульовано уточнені критерії пропорційності та легітимності втручання держави у сферу рівності можливостей. Удосконалено підходи до аналізу расово-нейтральних альтернатив, включаючи оцінку їх фактичної ефективності на основі статистичних даних Американської асоціації адвокатів (ABA), що дозволило спростувати поширені у доктрині уявлення про їх достатність. Набули подальшого розвитку: концептуальні засади правового регулювання позитивних дій у США з урахуванням міжнародних стандартів CEDAW, CERD та інших актів, що визнають спеціальні заходи частиною загальної системи прав людини. Розширено положення щодо впливу судової практики Верховного Суду США (справи Bakke, Grutter, Fisher, SFFA) на сучасні

моделі забезпечення фактичної рівності. Подальшого розвитку набув аналіз корпоративних DEI-програм і правових ризиків їх застосування на прикладі справи Fearless Fund, що підкреслює новий етап поширення конфліктів навколо affirmative action поза сферою освіти — у простір підприємницької діяльності, грантової підтримки й приватно-правових ініціатив.

Більшість положень і висновків, винесених автором на захист, мають ознаки новизни або містять суттєвий елемент наукової оригінальності. Особливу наукову цінність становить комплексна оцінка емпіричних даних щодо наслідків заборони позитивних дій у низці штатів США, включаючи різке зниження расового різноманіття у вищій освіті та на юридичних факультетах, що дозволило обґрунтувати висновок про обмеженість расово-нейтральних підходів.

Науковий інтерес викликає здійснена автором оцінка сучасних викликів у сфері забезпечення рівних можливостей після скасування позитивних дій у 2023 році, зокрема: посилення юридичного тиску на DEI-програми, невизначеність меж допустимого врахування індивідуального досвіду дискримінації у вступних процедурах, ризики звуження правових інструментів для боротьби з історичною нерівністю. Автор обґрунтовує, що для мінімізації негативних наслідків необхідним є розвиток удосконалених критеріїв оцінки фактичної рівності, розроблення нових моделей університетських політик, а також урахування міжнародних стандартів щодо спеціальних тимчасових заходів.

Рациональними є пропозиції дисертанта щодо запровадження комплексного нормативного регулювання програм різноманіття, рівності та інклюзії, формування чітких меж допустимості race-conscious та race-neutral підходів, удосконалення механізмів судового контролю за застосуванням позитивних дій, а також гармонізації американських практик із міжнародними зобов'язаннями у сфері прав людини.

Зауваження та пропозиції за змістом дисертації. Ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження дає підстави стверджувати, що автором застосовано ґрунтовний, системний і виважений підхід до розробки обраної тематики, що дозволило сформулювати цілісне бачення правової природи, історичної еволюції та сучасного функціонування інституту позитивних дій (affirmative action) у правовій системі США. Дисертація містить низку переконливих і належно аргументованих положень, спрямованих на уточнення доктринальних засад політики позитивних дій, осмислення її конституційних меж, а також аналіз взаємозв'язку між американськими підходами та міжнародними стандартами у сфері рівності та недискримінації. У роботі простежується як академічна глибина та високий рівень теоретичного узагальнення, так і орієнтація на вирішення прикладних проблем, що підтверджує її суттєву науково-практичну цінність.

Разом із тим, задля об'єктивності наукової експертизи варто звернути увагу на окремі дискусійні моменти, які, на думку опонента, потребують додаткової конкретизації або можуть стати підґрунтям для подальших наукових пошуків.

1. У дисертації слушно підкреслено складність трансформації правового режиму позитивних дій у США після рішення Students for Fair Admissions та обґрунтовано необхідність пошуку нових моделей забезпечення фактичної рівності. Проте доцільним було б конкретизувати практичні напрями такого реформування — зокрема, шляхом наведення детальних прикладів альтернативних race-neutral практик, застосованих різними університетами або штатами, а також моделей, що демонструють успішну адаптацію до обмежень 2023 року. Така конкретизація суттєво посилює прикладну складову роботи та підвищує адаптованість авторських пропозицій до реальних механізмів правозастосування.

2. Автором обґрунтовано висвітлено обмеженість емпіричних наслідків заборони affirmative action у низці штатів США, зокрема на основі даних

Американської асоціації адвокатів (АВА). Разом з тим аргументацію цієї позиції посилив би розширений компаративний аналіз емпіричних показників із застосуванням універсальних критеріїв оцінювання різноманіття, таких як багатовимірні расові, соціально-економічні та міжгрупові індикатори, статистика по факультетах інших спеціальностей (STEM, медицина), а також оцінка альтернативних джерел емпіричних даних. Такий підхід дозволив би значно розширити доказову базу та збалансувати теоретичні висновки комплексним кількісним аналізом.

3. У третьому розділі дисертації автор слушно наголошує, що сучасні DEI-програми у сфері приватного сектору опинилися в зоні правової невизначеності після рішення у справі Fearless Fund, що створює нові виклики для їх реалізації. На нашу думку, висновки щодо перспектив розвитку корпоративних механізмів забезпечення рівності варто було б додатково підкріпити більш деталізованими пропозиціями, зокрема щодо правових стратегій мінімізації ризиків для роботодавців, моделей внутрішнього комплаєнсу, структурованих підходів до оцінки DEI-політик, а також прикладами практик приватних компаній, що успішно адаптувалися до нових умов. Це надало б роботі більшої міждисциплінарної ваги та практичної цінності.

Підсумовуючи вищезазначене, необхідно підкреслити, що наведені зауваження мають конструктивний характер, стосуються лише окремих аспектів дослідження і жодним чином не знижують загальної наукової цінності дисертації. Навпаки, вони окреслюють важливі напрями для подальших наукових пошуків і можуть слугувати підґрунтям для розширення дискусії щодо оптимальних моделей забезпечення фактичної рівності в умовах сучасних правових обмежень.

Дисертаційна робота Барінова Артема Олександровича демонструє широту дослідницьких завдань, комплексність теоретико-правового аналізу та міждисциплінарний підхід, що зумовлює наявність дискусійних моментів як

природну рису будь-якої наукової праці. Неоднозначність окремих положень лише підкреслює глибину порушеної проблематики та відкриває значні перспективи для її подальших досліджень.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.
Проведений аналіз тексту кваліфікаційної наукової праці дозволяє дійти висновку про відсутність порушень вимог академічної доброчесності з боку автора. У роботі чітко дотримано правил коректного цитування: наявні посилання на джерела інформації у випадках використання ідей, концепцій, статистичних даних, судових рішень та наукових розробок інших дослідників. Автор забезпечив відповідність вимогам законодавства у сфері авторського права і суміжних прав, коректно зазначив джерела нормативно-правових актів, рішень Верховного Суду США, міжнародно-правових документів та емпіричних матеріалів, зокрема статистики Американської асоціації адвокатів. Надано достовірну інформацію щодо методології, логіки проведеного аналізу та результатів дослідження. У роботі не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації даних, а також інших порушень, які могли б поставити під сумнів самостійний характер виконання дисертаційного дослідження.

На підставі викладеного вважаю, що дисертаційне дослідження Барінова Артема Олександровича «Позитивні дії у правовій системі США: історія, судова практика та сучасні виклики у світлі міжнародних стандартів», яку подано на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 — Право відповідає вимогам, встановленим Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283, від 19 травня 2023 року № 502, від 3 травня 2024 року № 507), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової

спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, є завершеною самостійною науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукове завдання, що має істотне значення для юридичної науки, а її автор Барінова Артема Олександровича на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження освітньо-наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент

кандидат юридичних наук, доцент, декан факультету права та міжнародних відносин ДНП «Державний університет «Київський авіаційний інститут»»
Ярина ЖУКОРСЬКА

Ярина Жукорська Я.
Особистий підпис

ЗАСВІДЧУЮ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
ДЕРЖАВНЕ НЕКОМЕРЦІЙНЕ ПІДПРИЄМСТВО
«ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

